

BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
HÖGSKOLAN I BORÅS

2020

Läsfrämjande som professionellt objekt

RAPPORT FRÅN FORTBILDNING OCH FÖLJEFORSKNING
I ETT INTERREGIONALT BIBLIOTEKSSAMARBETE

JENNY LINDBERG, JULIA PENNLERT & MARIA RINGBO

Innehåll

Sammanfattning.....	2
Inledning.....	3
Läsningens och läsförmågans betydelse	3
Läsfrämjande i en bibliotekskontext	4
Kompetenser i det läsfrämjande arbetet	5
Projektet Läsfrämjande som professionellt objekt.....	7
Kursens uppläggning och genomförande.....	7
Kursutvärdering.....	9
Följeforskningens syfte och genomförande	10
Metod och analysredskap.....	11
Studiens resultat.....	12
Det gränslösa läsfrämjandet och svårigheten att utvärdera	12
Det digitala som komplement och konkurrerent	14
Vem känner biblioteksanvändarnas behov?.....	17
Kompetensutveckling i tjänsten och på fritiden	19
Folkbibliotekariers läsfrämjande arbete som hållbar professionsutveckling.....	22
Konklusion och strategiska förslag.....	25
Slutord	27
Referensförteckning.....	28
Bilagor.....	32
Bilaga 1 - Intervjuguide fokusgrupper 1-3	33
Bilaga 2 - Intervjuguide fokusgrupper 4-6.....	34

Sammanfattning

Rapporten presenterar projektet *Läsfrämjande som professionellt objekt* som genomförts under 2019 av lärare och forskare vid Högskolan i Borås på uppdrag av de regionala biblioteksverksamheterna i Dalarna, Uppsala, Västmanland, Örebro, Östergötland, Jönköping och Sörmland. Projektet har delvis tillkommit som ett svar på frågor och utmaningar som identifierades i tidigare utvecklingsprojektet *Dela läslust 2017*. Det rymmer en fortbildningsdel i kursform, med yrkesverksamma deltagare från folkbibliotek i nämnda regioner, och en följeforskningsdel där samma deltagare ingått i en empirisk studie. I denna rapport beskrivs, analyseras och utvärderas projektets samlade resultat.

Kursen har innehållsligt behandlat praktiska erfarenheter av, och teorier om, läsning; läsfrämjande arbetsmetoder utifrån ett vidgat textbegrepp; studier om olika användargrupperns medievanor; forskningsbaserade arbetssätt samt uthålligt förändringsarbete. Bredvid tre kursträffar med föreläsningar, diskussioner, workshops och muntliga presentationer, har kursen rymt tre webbseminarier. De 19 deltagarna har också bedrivit självständiga studier och skrivit ett kurspaper till stöd för sitt lärande och potentiellt även för verksamhetsutveckling på arbetsplatserna.

Följeforskningen har haft analytiskt fokus på hur bibliotekens läsfrämjande arbete och dess utvecklingsmöjligheter förstås och beskrivs av kursdeltagarna. Underlaget för den löpande analysen har producerats kollektivt av högskolans representanter och, i viss mån, kursens deltagare. Studien visar bland annat att utgångspunkten för det läsfrämjande arbetet fortfarande i hög grad är den tryckta boken medan digitala metoder och medier ofta används och beskrivs som stödfunktioner och som ett medel för ökad tillgänglighet. Av analysen framgår också att egen läsning, som metod för professionell kompetensutveckling inom det läsfrämjande området, uppfattas som fundamental men ändå är svår att hinna med i verksamheter där främjande av andras läsning står i centrum. Ytterligare en svårighet som framträder i analysen är att åstadkomma en uthållig och rättvis utvärderingspraktik kring det läsfrämjande arbetet.

Avslutningsvis diskuteras projektets utfall; ett antal utmaningar identifieras och omsätts i följande strategiska förslag till verksamhetsutveckling och fortsatt forskning:

- strategisk förstärkning av det läsfrämjande arbetet med tydligare målformulering och prioritering gällande bibliotekens verksamhet;
- adekvata, kvalitativa utvärderingsformer;
- aktiva insatser för en breddning av det digitala arbetet - den traditionella mediehierarki som placerar den tryckta boken främst behöver problematiseras och balanseras;
- fortsatt regionalt, men även lokalt, stöd till deltagargruppen för att tillvarata den kompetens som utvecklats inom projektet;
- infrastrukturen för forskningsorienterat arbete (inklusive egen läsning) behöver stärkas och bli mer likvärdig mellan kommuner och arbetsplatser;
- långsiktigt utvärderande följeforskning till stöd för den professionella bibliotekspraktiken

Inledning

Läsfrämjande arbete är att betrakta som en väsentlig del av det professionella arbetet vid svenska folkbibliotek. För att det läsfrämjande arbetet ska hållas aktuellt och svara mot bibliotekslagens skrivningar om att ”främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt”, och att verksamheten ”ska finnas tillgänglig för alla” (SFS 2013:801) fordras kontinuerlig omvärldsbevakning, reflektion och kompetensutveckling. I den här rapporten presenteras ett interregionalt biblioteksprojekt - *Läsfrämjande som professionellt objekt* – dess bakgrund, genomförande och möjliga konsekvenser. Närmast nedan en bakgrundsbeskrivning baserad på debatt och tidigare studier inom följande områden: Läsningens och läsförmågans betydelse, Läsfrämjande i bibliotekskontext samt Kompetenser i det läsfrämjande arbetet.

Läsningens och läsförmågans betydelse

Läsning av skönlitteratur i olika format och former har under de senaste åren varit ett omdebatterat område, inte minst med avseende på de omfattande mätningar av läsförståelse som genomförts under 2010-talet (se t.ex. Skolverket 2017). Även läsningens betydelse och roll i det digitala medielandskapet har varit ett betydande tema i diskussionerna kring hur mycket, och vilken typ av, litteratur som olika målgrupper kommer i kontakt med och använder (se Statens Medieråd 2019). Hur, vad och varför vi läser skönlitteratur har åtnjutit stort medialt intresse, inte sällan förenat med slagkraftiga och alarmistiska rubriker. Under årens lopp har litteraturläsning även varit föremål för flera statliga utredningar (se SOU 1974:5; 1984:30; 2012:65).

Att läsa litteratur framhålls i debatten normalt som en vällovlig aktivitet, i sig själv och som instrument för andra goda syften. Själva förmågan att läsa och tillägna sig ett stoff har bland annat beskrivits som en samhällsbärande ”grundkompetens”, där individens läsande leder till bättre möjligheter att ta del av samhällsliga skeenden och viktig information (SOU 2012: 10, s.45). Läsningen beskrivs också som ett sätt för medborgarna att ”uppnå demokrati (...) språklig förmåga, fantasi, mänskliga värden och frihet.” (SOU 2012:10, s. 27.) I rapporten *Främja Läsning: Handlingsprogram för läsfrämjande* (2019) konstateras även att ”läsningen har en förändringspotential såväl för individen som för samhället” (s. 5). I propositionen *Läsa för Livet* (2013) betonas hur litteratur och läsning förmedlar ”upplevelser och känslor” och i förlängningen ”hjälper oss att förstå världen och oss själva” (s. 7).

Utöver det faktum att läsning och läsförmåga kommit att uppmärksammas, utredas och debatteras i offentligheten finns det gott om forskning som både stödjer och nyanserar teserna om läsningens funktioner och effekter, både i ett vidare perspektiv (t.ex. Fast 2001; Persson 2012) och i tydligt biblioteksrelaterade sammanhang (t.ex. Ross, McKechnie & Rothbauer 2006; McKechnie et al. 2016; Lindberg & Hedemark 2019).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att en god läsförmåga har kommit att kopplas till såväl informationskompetens och samhällsligt inflytande, som till estetiska upplevelser och självinsikt för individen.

Läsfrämjande i en bibliotekskontext

Enligt Kulturrådet kan läsfrämjande, på en övergripande nivå, förstås som “metoder för att väcka intresse för och skapa motivation till läsning” (Andersson 2015, s. 8). Läsfrämjande kopplas vidare till att skapa tillgång till litteratur. Med tillgång avses då både konkret tillhandahållande av litteratur och tillgång med avseende på förståelse, språk och olika medieformat. Vidare rymmer beskrivningen en formulering om att läsfrämjande verksamheter ska bidra till att “stärka läsarens självförtroende och självidentitet” samt ge “fler [människor] en möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur” (Ibid., s. 11.). Kulturrådets komplexa definition av läsfrämjande rimmar väl med det tidigare resonemanget om läsningens roll och position i samhället. Argumenten för både konkret tillgängliggörande och den mer konstnärliga och estetiska dimensionen återkommer, och därtill rymmer Kulturrådets definition även en betoning av det läsfrämjande arbetet som potentiellt identitetsformande.

I utredningen *Läsa Mera!* (SOU 1984:30) diskuteras också med vilka medel och metoder litteratur och läsning ska främjas:

“Det ligger en styrka i att så många olika krafter verkar för litteratur och läsning. Man bör därför inte utgå ifrån att det läsfrämjande arbetet skall bedrivas efter en enhetlig mall. Att främja läsning kräver både engagemang och kunskaper.” (SOU 1984:30, s. 79)

Bland olika tänkbara samhällsaktörer måste biblioteken sägas ha en unik position i arbetet för att både stimulera läsning och tillgodose behov av litteratur. I bibliotekslagens sjunde paragraf finns också en central formulering som särskilt pekar på bibliotekens roll i det läsfrämjande arbetet. Lagtexten är formulerad på följande sätt: “Folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgången till litteratur”(SFS 2013:801). Även i ett yttrande från Svensk Biblioteksförening till regeringens slutbetänkande av litteraturutredningen från 2012, *Läsandets kultur*, konstateras att “biblioteksväsendet har en roll att spela för att främja läsning” (Svensk Biblioteksförening, 2013, s. 3).

Som svar på den ofta alarmistiska debatten om sjunkande läsförmåga, har det läsfrämjande arbetet många gånger riktats till målgruppen barn och unga. Det har i sin tur ofta gett upphov till samverkan mellan exempelvis skola och skolbibliotek, men även folkbiblioteken samverkar i hög grad med en lång rad olika aktörer för att särskilt tillgodose denna och andra grupper (t.ex. Brisander 2017). Tidigare studier om läsfrämjande arbete på svenska bibliotek visar på stor kreativitet inom ramarna för det läsfrämjande uppdraget (t.ex. Schmidt 2016). I det interregionala projektet *Dela läslust* identifierades också särskilt kvaliteter i det läsfrämjande arbetet ifråga om utforskande och testande arbetsätt som stimulerar idéer och kommunikation på arbetsplatserna (Lindberg, Ångman & Danielsson 2017).

Samtidigt har tidigare forskning bidragit till att identifiera utmaningar i arbetet. I *Dela läslust* handlade det bland annat om synen på vad läsfrämjande arbete på bibliotek innebär. Här befanns å ena sidan (i retoriken) läsfrämjandet gränslöst inkluderande och å andra sidan (i praktiken) relativt snävt kopplat till arbete med skönlitteratur i bokform. Oklarheten och mångtydigheten kring vad man på biblioteken avsåg med läsfrämjande arbete riskerade, enligt författarna, att skapa problem i arbetet med utveckling och prioritering i verksamheten (Lindberg et al. 2017). Då även Kulturrådets definition av läsfrämjande får betraktas som mycket vid och tänjbar, så fordras viss precisering när vi rör oss från den generella förståelsen av vad allt läsfrämjande kan vara, till det mer konkreta arbetet inom det aktuella projektet.

Mot den bakgrunden har vårt fokus preciserats till läsfrämjande ”professionellt objekt”. Begreppet professionellt objekt har tidigare använts i biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning av Limberg och Folkesson (2006) för att beskriva ”det som ett yrke är till för att åstadkomma”. I deras användning av begreppet ligger en kritik mot den ofta förekommande särhållningen av ämneskunskaper och metodkunskaper, och författarna argumenterar starkt för att bibliotekarieprofessionens metodfrågor behöver relateras närmare till *vad* det är som ska läras eller främjas. I vårt nuvarande projekt har vi därför valt att ägna intresse åt såväl läsfrämjande arbetsmetoder och förhållningssätt som åt läsfrämjandets centrala stoff – läsningen och litteraturen. Utöver denna nära *koppling mellan föremålet och metoderna* för bibliotekens läsfrämjande arbete, har vi även valt att betona den *professionella* aspekten av arbetet. Detta i syfte att avgränsa och koncentrera uppgiften, då vissa arbetsformer i högre grad än andra motsvarar kriterierna för professionell yrkesutövning. Sådana kriterier omfattar exempelvis kraven på forskningsförankrad verksamhet (jfr Hansson et al. 2018; Fichtelius 2019) och att som yrkesverksam kunna agera utifrån en medveten yrkesetik i mötet med klienterna, det vill säga bibliotekens användare (jfr Brante 2009; Nolin 2008). Det finns, menar vi, en väsentlig skillnad mellan enbart intressedrivet arbete och sådant arbete som bedrivs och utvecklas metodiskt, i dialog med relevant forskning och dokumenterad kunskap.

Kompetenser i det läsfrämjande arbetet

För att återanknyta till resultaten från *Dela läslust*, så identifierades där stora skillnader i hur deltagare förhöll sig till kravet på professionell kompetens i det läsfrämjande arbetet. Samtidigt som projektledningens representanter ofta framhöll vikten av formell och akademisk kompetens betonade många biblioteksmedbetare att ett personligt intresse för läsning var avgörande i praktiken (Lindberg et al. 2017). En sådan splittring bidrar också till att det läsfrämjande arbetet framstår som vagare i konturerna. Det finns alltså anledning att klargöra vid som avses med kompetens inom det aktuella projektet. Vi har valt att ta vår utgångspunkt i forskningen om lärande i arbetslivet. Per Erik Ellström, professor i pedagogik, beskriver kompetens som ”en individs potentiella handlingsförmåga i relation till en viss uppgift, situation eller kontext” (Ellström 1992, s. 21). En kompetent person är då den som både förstår, vill och förmår att agera framgångsrikt i en given situation. Många gånger krävs en kombination av formell utbildning och andra typer av kunnande som kan ha utvecklats i

yrket, men det kan också röra sig om personlighetsdrag och motivation (Ibid.). Samtidigt som vi i följeforskningen varit väl medvetna om, och intresserade av, dessa olika aspekter av kompetens, så har vår ambition för fortbildningskursen varit att presentera och inspirera till just användning av vetenskapligt baserad kunskap. Inte som den enda kunskapskällan men som en väsentlig resurs för professionella och reflekterande praktiker.

Det kan möjligen uppfattas som väl strikt att påstå att det krävs formell akademisk kompetens för att arbeta professionellt med läsfrämjande i verksamheter där personliga möten och förtroendekapital väger tungt. Samtidigt betonar bland andra Svensk Biblioteksforening (2013) att det är "angeläget att bibliotekarier ges möjlighet till kompetensutveckling för att fördjupa sina specialistkompetenser" med hänsyn till bibliotekens betydelsefulla roll för litteraturförmedling och för att skapa läslust hos användarna. Behovet av kompetensutveckling inom det läsfrämjande området identifieras också i Kulturrådets rapport *Främja Läsning: Handlingsprogram för läsfrämjande* (2019). Där konstateras att "det finns inte en enda lösning för alla, utan läsfrämjande måste bygga på kunskap och växa i dialog" (s. 7).

Men vilka mer specifika kompetenser krävs i de aktiviteter som ryms i det läsfrämjande uppdraget? Vilka kunskaper används redan inom området och vilka kan eller bör utvecklas vidare? Resultaten från tidigare studier kan grovt summeras i kunskaper om litteratur och olika medieformat, bemötande och förmedlingsmetoder samt användarkännedom. Därtill framträder – särskilt på senare tid – i ökande grad olika typer av kulturell kompetens och kunnighet i frågor om mångfald och delaktighet (t.ex. Sandin 2011; Hedemark & Lindberg 2018; Johansson & Hultgren 2018; Lindberg 2019). I detta vida spektrum av kompetenser finns förstås inslag av både erfarenhetsgrundad och utbildningsgrundad kompetens. Det är inte distinktionen däremellan som är avgörande. Vår poäng är snarare att det idag, inom samtliga dessa områden, finns relevant litteratur att ta stöd i för den som är intresserad av forskningsgrundad verksamhetsutveckling.

Projektet Läsfrämjande som professionellt objekt

Med ambitionen att fånga upp lärdomar och utmaningar som identifierat i *Dela läslust*, inleddes under 2018 ett samarbete mellan å ena sidan de regionala biblioteksverksamheterna i Dalarna, Uppsala, Västmanland, Örebro, Östergötland, Jönköping och Sörmland och å andra sidan Sektionen för biblioteks- och informationsvetenskap/ Bibliotekshögskolan. De utmaningar som identifierades i *Dela läslust* handlade, sammanfattningsvis, om oklarheter i vad som egentligen är att betrakta som läsfrämjande arbete samt kolliderande synsätt på art och grad av professionell kompetens i relation till det läsfrämjande arbetet. En tredje utmaning rörde svårigheten att arbeta systematiskt och med kontinuitet i utvecklingen av det läsfrämjande biblioteksarbetet. Detta i en situation där många aktiviteter och satsningar skedde inom ramarna för tillfälliga projekt och ibland utan systematik och långsiktig strategi. (Lindberg et al. 2017)

Projektet *Läsfrämjande som professionellt objekt* initierades alltså mot denna bakgrund och Högskolan i Borås fick i uppgift att utforma en fortbildningskurs för bibliotekarier med särskilt intresse för utveckling av det läsfrämjande arbetet på kommunbiblioteken i de aktuella regionerna. Dessutom beslöts att följeforskning skulle bedrivas i anslutning till kursen. För det samlade arbetet tillsattes en lärar- och forskargrupp bestående av Jenny Lindberg (lektor och projektansvarig), Julia Pennlert (lektor) och Maria Ringbo (adjunkt och kursansvarig). Här nedan redogörs för projektets två delar och hur de avses stödja varandra.

Kursens uppläggning och genomförande

Kursen utgick från en övergripande ambition att stärka och utveckla bibliotekens läsfrämjande arbete på ett långsiktigt och uthålligt sätt, också utanför ramarna för tidsbegränsade projekt. Kurserbjudandet riktades därför särskilt till motiverade biblioteksmedarbetare med intresse för strategisk verksamhetsutveckling på det läsfrämjande området. Att stimulera befintliga intressen och skärpa deltagarnas professionella blick på det läsfrämjande arbetet har varit centrala uppgifter för oss som lärare. Aktuell forskning har framhållits som en väsentlig resurs både för en reflekterande yrkespraktik generellt och för diskussionen och erfarenhetsutbytet inom kursen.

Mer specifikt har i kursen behandlat följande innehållsliga områden som på olika sätt belyser och hanterar utmaningarna från det tidigare projektet:

- teorier om läsning
- läsfrämjande arbete utifrån ett vidgat textbegrepp
- studier om olika användargrupper medietjänster
- forskningsbaserade arbetsätt samt uthålligt förändringsarbete

Kursens obligatoriska litteratur finns listad i en egen avdelning av referensförteckningen, sist i denna rapport. Utöver den anvisade litteraturen har vi lärare rekommenderat litteratur för vidare läsning i anslutning till föreläsningar och diskussioner. En sammanställning av

deltagarnas egensökta litteratur har också gjorts. Samtliga litteraturtips har tillgängliggjorts för deltagarna via lärplattformen Pingpong - kursens kommunikationscentral.

Det konkreta kursupplägget har innefattat tre fysiska träffar enligt lunch-till-lunch-modell; i Örebro (februari), Västerås (maj) och Uppsala (oktober). Arbetsformerna under träffarna har varit varierande, men främst har det rört sig om föreläsningar, workshops och gruppdiskussioner. De tre träffarna har innehållsligt varit tematiskt uppbyggda. Den första träffen hade fokus på hur läsning och läsfrämjande arbete kan förstås och analyseras. Genom föreläsningar behandlades relevanta styrdokument på området samt olika teoretiska synsätt och forskningsresultat. Föreläsningarna varvades med olika diskussionsinslag. Avslutningsvis fördes reflekterande samtal kring egna yrkeserfarenheter och uppfattningar om det läsfrämjande arbetet.

Under den andra kursträffen låg fokus istället på "läsfrämjande utanför bokens pärmar", exempelvis med hjälp av digitala redskap. Föreläsningar och diskussioner kretsade kring företeelser som det vidgade textbegreppet, media- och informationskunnighet (MIK), samt hur läsning teoretiskt kan relateras till det samtida medielandskapet. Deltagarna genomförde också en litterär omvärldsbevakning där de tillsammans diskuterade sina egna läspraktiker och vägar till intressant litteratur. Träffen innehöll även en föreläsning om hur att identifiera och förstå sina (potentiella) användargrupper i det läsfrämjande arbetet, som ett viktigt inslag i det strategiska arbetet. I anslutning till det fördes diskussioner om behovet av att reflektera över förekommande indelningsgrunder i talet om bibliotekens målgrupper. Även andra träffen avslutades med reflekterande samtal, med fokus på digitalt läsfrämjande och relationen till användarna.

Den tredje fysiska kursträffen skiljde sig från de andra såtillvida att den gavs formen av en konferens med rubriken "Professionellt läsfrämjande: Visioner för framtiden." Deltagarna fick inför denna konferensträff i uppgift att, med utgångspunkt i förvärvade kunskaper från kursen, muntligen presentera visioner för läsfrämjande inför framtiden. Inom detta visionära tema rymdes också föreläsningar om forskningsorienterat arbete, kvalitativa utvärderingsformer samt en workshop som syftade till att hitta former för fortsatt nätverkande och samarbete för deltagarna efter kursens slut.

Mellan kursträffarna har även webbseminarier genomförts via det digitala verktyget Zoom. Den första digitala träffen utformades som en digital novellcirkel. Den andra digitala träffen utgick från två vetenskapliga texter som presenterar olika sätt att arbeta med och använda resultaten från användarstudier i yrkespraktiken. Under det andra digitala seminariet diskuterades de aktuella texterna samt metodiken bakom studierna. Deltagarna reflekterade även kring hur den här typen av studier och forskningsresultat skulle kunna tillämpas i de egna verksamheterna. Inför den tredje digitala träffen fick deltagarna själva genomföra en målgruppsanalys vilken sedan presenterades och diskuterades i mindre grupper. Vid samma träff presenterades även tentativa resultat från den fokusgruppsstudie (följeforskningsdelen av projektet) som löpt parallellt med kursen. Underlaget för studien hade, som tidigare nämnts, producerats under fokusgruppsamtalen under de två första fysiska träffarna i Örebro respektive Västerås.

De återkommande fokusgruppsamtalen har också haft en formativ roll, så tillvida att kursens utformning har anpassats efter de behov och intressen som framträtt i samtalen. Bland annat ledde den tentativa analysen av fokusgruppsmaterialet fram till beslutet att utforma sista träffen i Uppsala som en konferens. Vi uppfattade att graden av interaktivitet i kursen behövde höjas och att vår förhoppning om att deltagarna skulle känna sig stärkta i rollen som framtida ambassadörer och utvecklare av det läsfrämjande arbetet fordrade att egna visioner behövde uppmanas. Därmed kom kallelsen till Uppsala-träffen att utformas som ett "Call for papers" där varje kursdeltagare uppmanades att formulera idéer för verksamhetsutveckling på lokal, regional och/eller nationell nivå.

Under kursens gång har deltagarna också arbetat med ett kurspaper, förankrat i kursens innehåll och struktur. Följande fem inlämningsuppgifter har successivt fogats samman till en sammanhängande text:

- bakgrundsbeskrivning av den egna arbetsplatsen inklusive en begreppslig reflektion kring läsfrämjande
- observation och analys av en specifik läsfrämjande aktivitet med särskilt fokus tillvägagångssätt och deltagande
- kartläggning av läsfrämjande aktiviteter utifrån ett vidgat textbegrepp
- målgruppsanalys med hjälp av föreliggande styrdokument och relevant forskning; samt en övergripande plan för strategiskt utvecklingsarbete på det läsfrämjande området.

Kursutvärdering

Kursen har även utvärderats av deltagarna, dels skriftligt individuellt via Pingpong halvvägs genom kursen, dels muntligt i helgrupp och skriftligt (i smågrupper) vid kursens slut. De synpunkter som framkommit genom utvärderingarna sammanfattas i det följande.

Generellt har deltagarna uttryckt gillande över att kursen har inneburit tid till reflektion och möjlighet att observera den egna verksamheten. Önskemål har uttrycks om att även få se mer av andras verksamheter och att göra observationer på andra arbetsplatser.

Att ta del av vetenskapliga texter har i många fall uppfattats som värdefullt, även om tiden för diskussion kring texterna idealt hade kunnat vara bättre tilltagen. Mer tid för diskussion har önskats även ifråga om metodutveckling för läsfrämjande och litteraturförmedling. Intresset av att utbyta erfarenheter och tips är stort.

Själva kursplaneringen har omtalats med uppskattning; lagom intervall mellan fysiska och digitala träffar. Uppläggningsen med lunch-till-lunch-träffar har också uppskattats då det upplevts som positivt med tid både för förkovring och social samvaro.

Det självständiga arbetet med kurspapers har fått ett blandat mottagande. Flera deltagare har uttryckt att det var pedagogiskt upplagt med flera mindre inlämningar och att arbetet varit inspirerande för att "få igång tänkande". Samtidigt har några uppfattat kraven på det självständiga arbetet som väl högt ställda. Även den relativt sent annonserade konferensliknande uppläggningsen av sista kursträffen upplevdes i vissa fall som pressande.

Som lärare har vi förstås egna uppfattningar om kursens utfall i förhållande till syfte och ambition. En klar majoritet av kursens deltagare är vid årets (2019) utgång färdiga med kursens alla delar och har därmed erhållit sina kursintyg. Enstaka inlämningsuppgifter kvarstår men i stort sett uppfattar vi att kursdeltagarna genomgående har arbetat med engagemang och goda resultat. Vår samlade bedömning är också att de analytiska inslagen i de självständiga inlämningsuppgifterna har fördjupats under kursens gång. Vår tolkning är att det både kan bero på de enskilda uppgifternas utformning och på deltagarnas inläsning, lärande och allmänna umgänge med den akademiska genren.

Det aktiva valet att så att säga "höja ribban" något inför sista kursträffen, med individuella muntliga presentationer och en mer argumenterande uppgift, uppfattar vi själva som både påkallat och fruktbart. Med uppdraget att genomföra den här fortbildningsinsatsen har följt en förväntan från våra uppdragsgivare att deltagarna, genom en arbetsinsats motsvarande 5 timmar per vecka (exklusive kursträffarna), skulle utveckla förmågan "att stärka arbetsplatsens forskningsbaserade och utvecklingsinriktade arbete med läsfrämjande". Den ambitionen strävade vi efter att betona och konkretisera genom kursen.

Avslutningsvis bör sägas att kursens arbetsformer har rymt en hel del dialog och diskussion (även om flera deltagare gärna sett ännu fler sådana inslag), vilket även inneburit mycket tankeväckande och lärorik återkoppling till oss i lärarlaget.

Följeforskningens syfte och genomförande

Följeforskningen har fyllt två huvudsakliga funktioner. Å ena sidan har den erbjudit kursdeltagarna ett forum för direkt erfarenhetsutbyte och reflektion genom fokusgruppssamtalen (jfr Lindberg & Nolin 2018). På så sätt har samtalen gynnat fortbildningens syften och bidragit till deltagarnas lärande på ett ganska omedelbart sätt. Å andra sidan ryms i följeforskningen en kvalitativ forskningsstudie, var empiriska material har producerats vid fokusgruppens samtal. Det syfte som formulerats för den kvalitativa studien är att i nära dialog med uppdragsutbildningen *Läsfrämjande som professionellt objekt* nå kunskap om hur yrkesverksamma på folkbiblioteksområdet förhåller sig till det läsfrämjande arbetet och möjligheterna till strategisk utveckling av detsamma.

Studiens syfte har brutits ned och preciserats i fem forskningsfrågor:

1. *Hur beskrivs det läsfrämjande arbetets former, syfte och användare?*
2. *Hur används och diskuteras digitala medier, redskap och metoder i det läsfrämjande arbetet?*
3. *Vilka kompetenser framhålls som centrala i det läsfrämjande arbetet och hur utvecklas de?*
4. *Var placeras initiativet till, och drivkraften i, det läsfrämjande arbetet och dess utveckling?*

5. Mot bakgrund av föregående frågor - hur kan folkbibliotekariers läsfrämjande arbete förstås och bedrivs i termer av hållbar professionsutveckling?

Genom analysen av det empiriska materialet har forskningsfrågorna behandlats. Härmed har också ny kunskap utvecklats på en mer teoretisk och begreppslig nivå. Även denna kunskap ställs alltså – om än mer indirekt – till deltagarnas förfogande, men avsikten är förstås att resultaten ska framstå som tankeväckande och användbara även för en vidare läsekrets.

Metod och analysredskap

Studiens deltagare är identiska med kursens 19 deltagare. När erbjudandet om kursen först gick ut via länsbibliotek och kommunala bibliotekschefer inkluderades även information om den planerade följeforskningen. De deltagare som anmält intresse för att gå kursen om utvecklingsarbete på det läsfrämjande området, har alltså varit informerade om att viss forskningsaktivitet skulle integreras i kursen. För att säkerställa att medverkan baserades på ett informerat samtycke betonades också vid kursstart att medverkan i fokusgrupperna var frivilligt och att det inspelade materialet skulle behandlas konfidentiellt. Transkriptioner och citat från dessa tillfällen är också konsekvent anonymiserade i rapporten.

Som redan nämnts har fokusgruppssamtal varit den huvudsakliga metoden för produktion av empiriskt material. Totalt har sex fokusgruppssamtal genomförts under projektets lopp, tre parallella samtal vid den inledande kursträffen i Örebro i februari och tre vid kursträffen i Västerås i maj (se Referensförteckning). Diskussionstillfällena har planerats in i anslutning till övriga kursmoment, och de har strukturerats utifrån två olika frågebatterier med anknytning till kursträffarnas innehåll (Se bilaga 1 & 2). Deltagarna har antalsmässigt varit någorlunda jämnt indelade i de tre grupperna vilket innebär fokusgrupper om fem till sju deltagare. Gruppkonstellationerna skiftades avsiktligt mellan träffarna för att uppnå god dynamik och en variation i samtalen. Deltagarnas idéutbyte har också varit ett argument för att variera grupp sammansättningen. Samtalen har modererats av kursens tre lärare och forskare. Ambitionen har varit att hålla samtalen till förutbestämda frågor, men att samtidigt låta diskussionerna inom grupperna bölja relativt fritt (jfr Wibeck 2010). Digitala ljudupptagningar har gjorts vid samtliga fokusgruppssamtal, för att sedan transkriberas till textdokument av en professionell extern part. Totalt omfattar det skriftliga materialet 237 A4-sidor.

Analysen av materialet har sedan skett stegvis. Högskolans lärar- och forskarlag har initialt läst och bearbetat underlaget gemensamt efter respektive kursträff. Inför kursens online-seminarium i september publicerades i Pingpong-plattformen tentativa resultat. Vid seminariet diskuterades underlaget med kursens deltagare som därmed kunde reagera och ge respons på analysen i vardande. De synpunkter som framfördes där har också beaktats i den fortsatta analysen. Vid sista kurstillfället i oktober framlades och diskuterades återigen resultaten i kondenserad form med stöd i en Powerpoint-presentation – resultat som även utvecklas i föreliggande rapport.

Innan vi går närmare in på dessa resultat, vill vi deklarerat projektets teoretiska utgångspunkter. De analysverktyg som hjälpt oss att belysa och bearbeta det empiriska materialet är i stort sett desamma som de som lyfts fram i projektets kursdel. Sammantaget

kan det teoretiska ramverket beskrivas i termer av sociologiskt orienterade perspektiv på litteratur och läsning, biblioteksarbete, informationsanvändning och lärande. En uppsättning teoretiska begrepp kopplade till dessa perspektiv har visat sig fruktbara för analysen och diskussion av studiens resultat. Framför allt handlar det förstås om *läsfrämjande* (Andersson 2015) och *professionellt objekt* (Limberg & Folkesson 2006), men de kompletteras även av begrepp som *användarperspektiv* respektive *användares perspektiv* (t.ex. Sandin 2011); *välfrädsprofession* (Brante 2009) samt *hållbar professionsutveckling* (t.ex. Lindberg 2012). Några av uttrycken har presenterats redan i det inledande kapitlet medan andra introduceras på ett mer organiskt sätt i diskussionen av studiens resultat nedan.

Studiens resultat

Följeforskningens fokus har legat på hur bibliotekens läsfrämjande arbete och dess utvecklingsmöjligheter förstås och beskrivs av kursdeltagarna. För att närma oss svaret på studiens frågor har det empiriska materialet bearbetats genom upprepad läsning. Den resultatredovisning som följer här speglar frågeställningen, samtidigt som presentationen har strukturerats utifrån innehållsliga teman i materialet. Dessa teman har framträtt som dynamiska passager i materialet, där diskussionerna intensifierats och ibland polariserats: *Det gränslösa läsfrämjandet och svårigheten att utvärdera; Det digitala som komplement och konkurrent; Vem känner biblioteksanvändarnas behov?; Kompetensutveckling i tjänsten och på fritiden.*

Analysen är empirinära såtillvida att vi strävat efter att låta deltagarnas egna röster träda fram, med understöd av våra reflektioner och kopplingar till relevant litteratur. Den specifika forskningsfrågan om *hållbar professionsutveckling* särredovisas dock, då analysen där tas ett steg vidare och sätter de empiriska iakttagelserna i ett mer utpräglat teoretiskt perspektiv.

Citaten från det empiriska materialet är försedda med koder som anger vilket diskussionstillfälle och vilken grupp som gett upphov till utsagan: Örebro-träffen = Ö och Västerås-träffen = V. De olika fokusgrupperna identifieras med tilläggen 1-6 (jfr förteckning av Källor).

Det gränslösa läsfrämjandet och svårigheten att utvärdera

Intervjumaterialet i dess helhet bjuder på en stor mängd exempel på verksamheter, aktiviteter, program och arbetsmetoder som deltagarna betraktar som läsfrämjande. Det handlar om allt ifrån bokprat, läsecirklar och klassbesök till författarbesök, robot-lekar och pysselaktiviteter som exempelvis "pärlplattetisdag".

- Vi körde länge pärlplattetisdag, inte så mycket läsning, men det lockade väldigt mycket barn och då kunde man få in läsningen också och göra reklam för böcker. Bara att få dem till lokalen ibland är... en vinst. (Ö3)

Aktiviteterna med barn och unga som målgrupper dominerar, men inte totalt. Här ryms även programverksamhet och tjänster som särskilt riktas mot äldre målgrupper, såsom "afternoon tea" med högläsning och litteraturförmedling genom Boken kommer.

När frågan ställs om vad i den mångfacetterade verksamheten som ändå faller utanför begreppet läsfrämjande, anges bland annat hyllstädning och administrativa uppgifter (t.ex. hanteringen av förseningsavgifter) men även arbetet för ökad digital kompetens tas upp – ”det tycker jag inte är strikt läsfrämjande utan en annan sida av vår verksamhet” (Ö1). Att bedriva arbetet utifrån ett inkluderande och tänjbart läsfrämjandebegrepp ger verksamheten kreativa och dynamiska förtecken, men samtidigt en baksida i det att läsfrämjande är svårt av avgränsa och definiera. På så sätt blir den också svårt att hävda i konkurrens med andra områden, något som även problematiserats i anslutning till projektet *Dela läslust* (Lindberg et al. 2017). Om vi ser till exemplet pärlplattetsdag och liknande delar av bibliotekens utbud, så kan kopplingen till just läsning onekligen te sig långsökt. Den relativt stora mängd pyssel- och skaparaktiviteter som erbjuds på biblioteken kommenteras ibland med viss syrlighet i fokusgrupperna. Flera exempel på det fenomen som ibland beskrivs som ”jippobetonade” aktiviteter förekommer i materialet.

När mer specifika *metoder* för läsfrämjande diskuteras bland deltagarna framträder dock ett visst mönster ifråga om vilka medieformat som omnämns och förknippas med det läsfrämjande arbetet. Det handlar då primärt om den tryckta, skönlitterära boken. Den tryckta boken tycks ha en väl befäst ställning som litteraturbärare vilket innebär att även läsfrämjande arbete och verksamheter tenderar att utgå från den tryckta boken. Det är ett vanemässigt synsätt, en sorts förgivettagande, som kan behöva medvetandegöras och utmanas. Med nya sätt att tillgodogöra sig litteratur (t.ex. ljudboken) kan man också tänka sig att nya läsfrämjande metoder kan utformas eller vidareutvecklas.

Under studiens lopp har vi kunnat konstatera att deltagarna beskriver såväl gemensamma erfarenheter som stora skillnader i de lokala förutsättningarna för det läsfrämjande arbetet. Ett genomgående drag handlar om att det läsfrämjande arbetet ofta bedrivs i samverkan med andra samhällsaktörer, såsom hälso- och sjukvård, skola, förenings- och näringsliv (jfr t.ex. Brisander 2017).

Det läsfrämjande landskapet kan sammantaget karaktäriseras livaktigt, brokigt, föränderligt och svårt att avgränsa. När man eftersträvar ett professionellt och metodiskt arbetssätt blir det samtidigt viktigt att ha en klar och gemensam målsättning för verksamheten. Som tidigare nämnts har frågan om det läsfrämjande arbetets mer specifika mål och syfte också diskuterats i fokusgrupperna. Svaren på frågan om vad de läsfrämjande aktiviteterna närmare bestämt syftar till är skiftande, men ett förekommande svar är detta: ”- Målet med läsfrämjande arbete är att läsfrämja.” (Ö2)

Konstruktivt tolkat kan svaret förstås som ett sätt att tillskriva det läsfrämjande arbetet ett stort egenvärde. Å andra sidan kan det också tolkas som en sorts cirkelresonemang. Med en kritisk hållning skulle man kunna påstå att det är svårt att legitimera och marknadsföra en verksamhet som syftar till sitt eget upprätthållande.

Mångfalden och den relativa vighet som präglar den läsfrämjande verksamheten bidrar sannolikt också till de omvittnade problemen med att åstadkomma rättvisande utvärderingar (jfr Lindberg et al. 2017). Å ena sidan bottenar problemet i det välkända faktum att användarenkäter på bibliotek brukar resultera i närmast odelat positiva resultat.

- När jag har haft mina Babybokstartsgrupper, då har jag skickat ut... som man kan skriva några rader vad de tyckte, men då får man bara tillbaka det positiva. [...] Det är väldigt begränsat, ingen bra metod alls, det inser vi. Det hindrar... men samtidigt, hur ska man göra då? De ska också fylla i så det blir gjort.
- Det vet man själv när man ska fylla i alla de förbaskade enkäterna och utvärderingarna som kommer, jag orkar inte! [...] Det känns lite som att de som kommer till biblioteket, många verkar redan ha en positiv uppfattning om vad bibliotek är och då gillar de vad vi erbjuder och de är ofta inte så kritiska. Så upplever jag det. (Ö1)

Nästa citat illustrerar det dilemma som uppstår när en påtagligt kvalitativt orienterad verksamhet bedöms utifrån en kvantitativ måttstock. Det handlar då inte specifikt om användarenkäter utan om arbetsplatsens interna redskap för redovisning och utvärdering. När den offentliga förvaltningen i ökande grad styrs och utvärderas enligt modeller som utformats för vinstdrivande verksamheter, är det förstås både viktigare och svårare än någonsin att finna utvärderingsformer som kan fånga upp de värden som är i spel i det läsfrämjande arbetet.

- Jag tror mycket på den omedelbara responsen som är svår att ta fasta på, man skriver inte ner den men om man har ett program och man märker att det är en intresserad publik som ställer frågor... magkänslan är ändå efteråt, "det här var lyckat". Det kanske inte kom jättemånga, men för de som kom var det en lyckad programpunkt, men i statistik-Exceldokumentet blir det "åtta personer kom". Egentligen skulle man ha något system där man också skriver ner något litet referat.
- Någon *kvalitetsbedömning*, [...] istället för att bara räkna besök och pinnar, lån, borde det finnas något sorts system "vad har låntagaren fått ut av besöket? Vad har låntagaren lärt sig av den här aktiviteten?" (Ö1)

Upplevelsen av att arbetsplatsernas utvärderingspraktik dels präglas av bias och dels mäter fel saker, bidrar förstås till att många deltagare talar om utvärdering som något av ett nödvändigt ont. Den potentiella nyttan av en mer nyanserad och rättvisande utvärderingspraktik fryser inne. Ett delvis skämtsamt förslag lanserades i en av grupperna om att införa ett snabbare system för ett bredare gensvar:

- Jag tänker på den där knappen när man går ut från COOP – "hur nöjd vad du med ditt besök, grön..." Varför inte? Kan COOP så kan väl vi. Något får man väl ut av det, *någon* riktning kanske. (Ö1)

Det digitala som komplement och konkurrent

Fokusgruppernas samtal rörande digitala medier i det läsfrämjande arbetet handlar oftast om hur den digitala teknologin används som nya arbetsredskap eller metoder i det traditionella läsfrämjandets tjänst. Flera deltagare beskriver hur digitala redskap används för att synliggöra bibliotekens existerande metoder för läsfrämjande och litteraturförmedling, exempelvis genom att man postar boktips på sociala medier-plattformar. Den skönlitterära

boken (och e-boken) placeras då närmast automatisk i centrum även om bokcirklar, boktips och samtal kring specifika böcker sker i sociala medier. I ett av fokusgruppssamtalen framträder principen när en av deltagarna berättar: "Vi har ett Instagram-konto där vi tipsar om böcker, sen har vi ett på Facebook där vi tipsar" (V5) eller "ett forum för folk att prata om böcker utan att behöva träffas eller om man har... en stad läser en bok, ett diskussionsforum om det på Facebook, eller det finns en massa olika... som man kan göra speciellt bara för att prata böcker". (V4)

När digitalt läsfrämjande diskuteras i termer av tips via sociala medier görs ibland också kopplingen till att man den vägen även kan nå potentiella läsare som normalt inte besöker det fysiska biblioteket. I en av fokusgrupperna beskrivs det såhär:

Jag tänker att det finns en möjlighet i och med sociala medier att nå ut på ett annat sätt med läsfrämjande, som Facebook, och Instagram och... vad vi pratar om, Snapchat. Istället för att bara ge boktips till besökarna som kommer till biblioteket så kan man använda sociala medier på ett annat sätt och lägga ut... boktips på Instagram och använda de kanaler där kanske de besökare som inte kommer till biblioteket rör sig på ett annat sätt. (V5)

Det kan också handla om bokcirklar på webben, och att en viss bok diskuteras i sociala medier. Det innebär dock inte att andra exempel helt saknas. I materialet beskrivs bland annat mer elaborerade aktiviteter där skolbarn tillsammans med bibliotekarie och filmpedagog skapar manus, film och dataspel med utgångspunkt i en viss bok: "det var femmor och de var många som... 'åh, måste läsa den här boken!'"(V4)" Flera citat belyser alltså hur de digitala redskapen och arbetsmetoderna så att säga pekar tillbaka mot den centrala boken, och även mot biblioteket som institution.

Ett särskilt spår i fokusgruppssamtalen handlar om digitaliseringens betydelse i arbetet för ökad tillgänglighet. Tjänsten Legimus nämns åtskilliga gånger som ett gott exempel på hur läsning och litteraturupplevelser nu möjliggörs för en stor grupp människor som hittills haft begränsat utbyte av bibliotekets basutbud. Några av deltagarna resonerar på följande sätt:

Jag jobbar mot en vuxen målgrupp och jag kan inte komma på något sånt [digitalt] projekt överhuvudtaget som jag har varit inblandad i... det enda är att vi ser e-boken som ett komplement till pappersboken. Eller Legimus förstås, att man talar för talboken, men i övrigt ingenting och jag kan också se att det finns... utifrån den... det samarbete som vi har och den målgruppen som jag tycker att vi möter, så är det fysiska... pappersboken lever ett starkt liv och också det sociala mötet mellan människor har också väldigt stor betydelse det kan nog vara en anledning till att vi inte alls har tänkt i de banorna. (V4)

Jag tycker att potentialen är större än vad som märks i biblioteksverksamheter, jag tänker att det finns en jättepoteential i att jobba med digitaliserade texter, tillgänglighetsaspekten, vi har möjlighet att göra. (V6)

Samtidigt problematiseras ibland det digitala läsfrämjandet och ställs mot andra aktiviteter och verksamheter som bibliotekarierna redan bedriver och genomför, och här framförs

också en del kritiska synpunkter kring användningen av digitala medier i det läsfrämjande arbetet. Digitala verktygen framställs i vissa fall till och med som en konkurrent i prioriteringarna inom det läsfrämjande arbetet. En av deltagarna beskriver den här upplevelsen i följande citat, som avslutas med en uppfordrande fråga:

Jag tänker att det är en prioriteringsfråga, man säger digitalt läsfrämjande, jag måste välja bort något då... eller jag vet inte hur ni har det, men det är inte som att man hinner göra något digitalt projekt och alla... det handlar hela tiden om resurser och vad man väljer att göra, då kanske det inte alltid känns som det naturliga eller första valet, att då måste man göra något digitalt. Frågan är, *varför* ska man göra det digitalt? (V4)

I fokusgruppernas mer skeptiska utsagor framkommer att digitala satsningar tenderar att ta fokus och resurser från övrig värdefull verksamhet, och förekommande nya arbetsätt beskrivs ibland som uttryck för en ny trendkänslig "jippobetonad" kultur, i synnerhet i arbetet för de yngre målgrupperna – "det är inte så hett med vår basverksamhet med litteraturförmedling" (Ö2). Kritiken riktas både mot att vissa aktiviteter sker ogenomtänkt eller omotiverat och mot en allmän ängslan inför att hamna på efterkälken i den tekniska utvecklingen.

Jag vet inte hur ni gör i era regioner, vi har mycket[...] det här med digitalt har vi väldigt mycket... Digitalt först. Stadsbiblioteket har stängt för att gå att gå den här utbildningen, det är ganska prio... där kan jag uppleva att läsfenomenet kommer i någon slags... att det inte riktigt får plats. Nu jobbar vi väldigt mycket digitalt och det är också att digitalt blir mätbart på ett annat sätt, upplever jag att man pratar mycket om.

[...]

Fast jag har känt att det kanske inte alltid är så att den andra, alltså politikern eller besökaren är den som ställer det här kravet, att vi ska göra något jippobetonat utan det är *vi själva* som tror att vi måste göra det. Ibland kan det kännas så, tycker jag. Att vi är lite vilsna i vad vårt uppdrag är, hur är vi relevanta? Vi är rädda för... att inte hänga med. (Ö2)

Samtidigt bör sägas är grundtonen i diskussionerna sällan är särskilt drastisk. Här märks ett mer pragmatiskt och instrumentellt förhållningssätt, där de digitala resurserna i första hand betraktas som en uppsättning redskap i den samlade läsfrämjande repertoaren. I Linn Holmstedts rapport *Ritblock och robotar* (2019) förordas en typ av medieneutralitet där verksamhetens syfte får styra valet av lämpliga redskap och medier snarare än att tekniken sätts i främsta rummet. Holmstedt argumenterar vidare för att om "innehåll på skärmar och mobiler är en lika central informationskälla som det tryckta ordet blir den digitala läskunnigheten lika viktig som förmågan att kunna läsa tryckt text" (Holmstedt 2019, s. 3-4). Även den här typen av synsätt på de digitala medierna och redskapen finns representerat i fokusgrupperna.

Jag ser ingen motsättning [...], det är bara olika format eller att göra det enklare att komma till biblioteket, även om det bara är en länk som man... det är också ett läsfrämjande arbete, så jag tycker inte det behöver vara så komplicerat” (V5)

Sammantaget ger utdragen från materialet en fingervisning om de böljande diskussioner som förts i fokusgrupperna. Däremot ger de inte någon heltäckande bild av den spännvidd som finns ifråga om olika förhållningssätt till nya tekniska resurser i arbetet. Det ges rikligt med exempel på hur digitala medier och metoder kan föras in i det läsfrämjande arbetet på ett relativt sömlöst sätt, men parallellt löper alltså den mer kritiska diskussionen kring de nya mediernas inflytande över verksamheten. Här märks uppfattningar om digitaliseringen som både löftesrik och hotfull – förhållningssätt som också kan spåras historiskt till introduktionen av nya redskap på folkbiblioteken (se Lindberg 2012).

Vem känner biblioteksanvändarnas behov?

Engagerade diskussioner har förts också om bibliotekens relation till sina faktiska och potentiella användare, både på en generell nivå och, mer specifikt, i det läsfrämjande uppdraget. Folkbibliotekens svårhanterliga uppdrag att tillgodose behoven av information och litteratur hos hela landets befolkning har tidigare både varit föremål för debatt och forskning (se t.ex. Hedemark, Hedman & Sundin 2005). Fokusgruppernas diskussioner belyser framför allt dilemmat i upplevelsen av att behöva välja mellan att ge de etablerade och ofta tacksamma biblioteksanvändarna ”den uppmärksamhet de förtjänar”, och att arbeta aktivt för att stimulera de grupper som enligt bibliotekslagens skrivningar ska prioriteras. Nedanstående två citat kapslar in det här spänningsförhållandet väl.

-Det måste finnas en bredd... jag kan i alla fall försöka tänka så här, har jag bara bjudit in författare som kvinnor +60 älskar eller har jag också försökt tänka lite så här? Det går kanske att styra lite.

- Ja, ibland känner man att man spelar lite för dem som man vet kommer...

- Det är att göra det lätt för sig, att bjuda in de där...

- Samtidigt kan jag också känna de här kulturtanterna... det är ändå ofta medelålders kvinnor vi pratar om nu, det är de som bär kulturen på sina axlar. De ska få något för det... det förtjänar de. Det förtjänar jag. [...]

- Men vi har också en Bibliotekslag att förhålla oss till och vilka är prioriterade grupper i den? Det är inte de där damerna, det är inte så, det är andra grupper och då måste man någonstans tänka, ”vad är det vi jobbar med egentligen och varför?” (V5)

Vem är det som faktiskt [...] skulle må bra av att bli stärkt? Nu tänker jag olika grupper... är det de icke-användarna man kanske. De kanske är svårast att nå, men det kanske också är dem man når när man är utanför sin komfort-zon, när man är utanför biblioteket. Man söker sig till andra platser. Jag såg något, ”Libraries without borders”, finns det någon organisation som heter och de hade sagostund på ”laundromats”, tvättställen i USA var det nog... så medan folk kom dit och tvättade, ofta personer som inte kanske har jättevälbeställt, så satt någon där och läste högt för barnen. Det var fantastiskt. (Ö2)

Den konkreta utmaningen att nå sina olika målgrupper – prioriterade eller ej enligt lagen – kan naturligtvis vara en svårlöst ekvation i praktiken. Men den problematiken ter sig ändå hanterbar i jämförelse med ideologiska och etiska klyfta som präglar diskussionen på en mer grundläggande nivå. Att, i enlighet med Kulturrådets definition av läsfrämjande ”göra läsare av läskunniga” (men kanske ovana eller omotiverade människor), beskrivs i intervjumaterialet å ena sidan som en lagstadgad skyldighet, vilket vi sett ovan, och å andra sidan som ett uttryck för ett uppfostrande ”von oben”-perspektiv med bristande lyhördhet för människors egna intressen. Här får samtalen ofta en viss skärpa och ideologisk karaktär. Diskussionen i grupp Ö3 illustrerar väl den splittring som märks i stora delar av dokumentationen:

-Jag har lite problem med *ordet* läsfrämjande, ska jag säga till att börja med för att det låter lite pedagogisk pekpinne. Just det där, man ska göra en läskunnig person till en läsare. Jag vet inte riktigt var gränsen går eller hur kan man ringa in, när blir man en läsare? Ska du ha läst ett visst antal böcker, som i den Vinterboken eller Sommarboken där man ska lämna in vykort att man har läst fem böcker i sommar. Jag vet inte, det är något där som kan störa mig ganska mycket.

[...]

- Frågan är *varför* man ska identifiera sig som läsare. Vad är vitsen med att få de här som kan läsa att identifiera sig som läsare? För det är en ganska specifik identitet som jag upplever är väldigt medelklassig. En liten klick människor som går på bokcirklar. (Ö3)

Man kan naturligtvis fråga sig om det som man genom sin profession *kan* erbjuda medborgarna också *ska* erbjudas och marknadsföras aktivt. Särskilt tillspetsad blir frågan när det handlar om grupper eller individer som av olika skäl inte riktar sitt intresse mot bibliotekets tjänster.

- Ja, men att ge läsaren det de inte visste att de ville ha, tycker jag också för att då kommer man åt något.

-Så tänker jag aldrig, jag är lite emot det där att ge folk vad de inte vill ha.

- Inte det de inte vill ha utan det de inte *visste* att de ville ha. De *vill* ha det, men de vet inte om det. [...]

- Det vet vi ju inte. (Ö2)

Situationen kan relateras till den välkända ”Menons paradox” som ibland åberopas i pedagogiska sammanhang för att belysa det omöjliga i att efterfråga något som ännu inte är känt för en. Dilemmat är förstås ett faktum men det behöver likväl hanteras på daglig basis i biblioteket. Ofta sker det genom en spridning av olika insatser riktade mot smalare målgrupper inom den bredare allmänheten. Ett sådant pragmatiskt förhållningssätt bygger på att bibliotekets hela utbud förvisso inte kan passa alla, men att alla ändå ska ha *något* att hämta på biblioteket. Helt klart är att det lockas och lotsas en hel del, och att omfattande samverksansinsatser görs för att nya användargrupper ska hitta till biblioteket.

I den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen görs ibland en distinktion mellan att arbeta utifrån användarens perspektiv respektive ett användarperspektiv, vanligen i relation till barn men principen kan ledigt överföras till ett vidare sammanhang. Den skillnad som läses in i begreppsparet handlar om att medan användarperspektivet förstås som ett uttryck för en utomstående bedömning av (den potentiella) biblioteksanvändarens behov, förstås användarens perspektiv som ett uttryck för en mindre hierarkisk hållning, där användarna genom egen delaktighet får möjlighet att formulera sina intressen (jfr t.ex. Sandin 2011; Johansson & Hultgren).

I det här sammanhanget är det intressant att notera hur flera deltagare beskriver metodmässiga medelvägar för hur man som professionell biblioteksmedarbetare kan bilda sig en god uppfattning om användares behov och intressen, utan att behöva ställa påträngande frågor. Inte sällan står gruppen barn och unga i centrum för det läsfrämjande arbetet och en deltagare beskriver att det säkraste sättet är att vistas kring de unga besökarna på biblioteket och lyssna på deras samtal: ”-’Den här sög, den här var inte alls så läskig som bibliotekarien sa... det skulle vara mer blod. Den här har mer blod.’ Då tänker man när man sitter där nästa gång med BTJ... blod!”

Andra beskriver hur man kan nå värdefull kunskap genom att kommunicera med sina samverkanspartners och att genom att lära känna bokbeståndet väl och därmed kunna överblicka utlåningen. Ytterligare någon beskriver hur hen vinnlägger sig om att ”läsa av” biblioteksbesökarens sätt att röra sig i rummet, och därmed kan ta till orda i rätt läge:

-[N]är alla nya från olika länder kom, då trodde de kanske att de skulle lära sig läsa genom, som du säger, barnböcker... det var det de gick på. Men efter hand har det kommit jättemycket lättläst för nyanlända så vi har byggt upp en jättestor avdelning för det och då kan man hänvisa direkt dit för man ser fortfarande hur de går och letar lite bland barnböckerna. Det är precis så man känner av i biblioteksrummet... (V4)

Kompetensutveckling i tjänsten och på fritiden

Flera av de kompetenser som beskrivs som värdefulla i det läsfrämjande arbetet känns väl igen från tidigare studier. I rapporterna från projekten Dela läslust och Barnbibliotekariers kompetentes (Lindberg 2017, 2019) listas litteraturkännedom (kunskap om litteratur samt att själv vara läsare), förmedlingskompetens (kombination av litteraturkännedom, pedagogisk och kommunikativ förmåga) och målgruppskännedom, bredvid förmågor som marknadsföring, teknisk kompetens, kompetensförsörjning med mera (Lindberg et al. 2017). I fokusgrupperna har diskussionerna också i första hand anknutit till läsning och litteraturkännedom, men det är intressant att konstatera hur även andra subtila men raffinerade kompetenser framskymtar i samtalen. Beskrivningen av hur besökarnas behov ”läses av” genom en erfarenhetsgrundad och närmast förkroppsligad förmåga att tolka beteenden och rörelser i biblioteksrummet visar på en professionellt finkalibrerad metodrepertoar.

Då ”läsfrämjande utanför bokens pärmar” har utgjort ett särskilt tema i kursen (med fokus på ett vidgat textbegrepp och användningen av digitala redskap och medier) finns det

anledning att beröra kopplingen mellan digital teknik och kompetenser i biblioteksarbetet. Vi vet sedan tidigare att nya medier och arbetsredskap fordrar en anpassning och utveckling av yrkeskunnandet. I den moderna professionshistorien finner vi ett belysande exempel i Sundins (2008) studie av högskolebibliotekens webbguider för informationssökning – en genre som formligen exploderade i början av 2000-talet. Webbguiderna uttryckliga syfte var förstås att stödja biblioteksanvändarnas informationssökning och utveckling av informationskompetens, men Sundins analys visar hur guiderna samtidigt kom att fungera som ett forum för lanseringen av uppdaterad professionell bibliotekariekompetens – webben blev en sorts professionellt skyltfönster där det var möjligt att synliggöra både användarundervisningens nya kostym och en uppdaterade bibliotekarieroll (Sundin 2008).

I vår studie har fokusgruppsdiskussionerna i några fall vidrört de digitala verktygens betydelse i relation till bibliotekens funktion i det nya medielandskapet, och även hur bibliotekariers kompetenser omförhandlas och synliggörs i offentligheten. En av fördelarna med digitala verktyg är att boktips som publiceras av bibliotekarier online också potentiellt gör att, som en av bibliotekarierna uttrycker det, "biblioteken [har], utan att vi egentligen har tänkt på det tror jag, [...] axlat en roll som... det är läsfrämjande, men det är också något annat, att vi yttrar oss professionellt om litteraturen, den som kommer ut" (V5). I denna grupp kopplas det digitala läsfrämjandet och bibliotekariernas roll alltså samman med större mediala förändringar:

En sak som jag har tänkt på är att det känns som att biblioteken lite har tagit över gammelmedias uppgift, nästan som ytterligare en recensions-kanal i och med att tidningar, dagspressen har så minskat utrymme för att skriva om böcker, tipsa om böcker... då känns det som att biblioteken och privatpersoner har tagit lite av den rollen. (V5)

I det konkreta läsfrämjande arbetet ligger ju fokus vanligen på biblioteksanvändarnas intressen och behov men för att kunna utforma en välfungerande verksamhet, som möjliggör och uppmuntrar till läsning, är ajourhållning och läsning för den egna professionella kunskapsför djupningen en viktig del. Biblioteksmedarbetarnas förhållningssätt till den egna läsningen är därmed både en praktiskt och symboliskt viktig fråga, och det är också ett samtalsämne som har tagit en viss plats i diskussionerna. Resonemangen glider ofta in på frågor om huruvida det finns tid avsatt för läsning och planering av läsfrämjande aktiviteter i tjänsten. Deltagarnas förutsättningar skiljer sig åt en hel del, från organisation till organisation, men ett förenande drag är att lästiden normalt är så pass nätt tilltagen att det upplevs svårt att hinna läsa några större textvolymmer.

De glimtar från diskussionerna som lyfts fram i citaten nedan, kretsar kring dilemmat att få tiden att räcka till och, i förlängningen, om att hålla gränsen mellan arbete och fritid. Gränsdragningen beskrivs av flera deltagare som väsentlig men svår, eftersom gränsen lätt luckras upp när personliga och professionella intressen överlappar.

-När jag gick utbildningen, och den gick jag ganska sent [...] på 2010-talet, så var jag på intervju för timtjänstgöring i en kommun. Och när de presenterade vad som förväntades, då sa de att man förväntas vara intresserad av att läsa

litteratur och man kunde lyssna på radioprogrammen och titta på de här TV-programmen, det var uttalat... det var den äldre generationen, de tror jag inte jobbar kvar nu. De sa det uttryckligen, då tittar man på Babel och så lyssnar man på Lundströms... vad det nu var, så läser man bokrecensioner. Det bara ingick. Det är ditt fritidsintresse! (V4)

Utan att kunna dra för långtgående slutsatser noterar vi indikationen på att det kan finnas en skillnad i inställning mellan äldre och yngre biblioteksmedarbetare. Flera deltagare i fokusgrupperna poängterar också särskilt att det är viktigt att göra åtskillnad och hitta ett mindre personligt förhållningssätt till den läsning som sker i eller för tjänsten.

-Jag tycker att... jag har svårare och svårare att skilja på vad jag läser för mig själv och vad jag läser i min yrkesroll för vad jag än läser så är det min lilla bibliotekarie i huvudet som... "titta på det här, vem skulle det här funka för? För du tycker inte om det här egentligen, men fortsätt nu... se om det här ska funka för gruppen du hade tänkt dig!" Jag har blivit väldigt bra på att läsa mycket böcker jag inte gillar. (V5)

- Jag skiljer nog också ganska hårt på vad jag läser privat, jag läser andra saker...
- Det hade varit fantastiskt att kunna, men...
- Så tänker jag att om jag omvärldsbevakar genrer som jag inte riktigt läst själv så får jag en sorts grund... (V6)

I den tidigare nämnda studien om barnbibliotekariers kompetens framgår att barnbibliotekarier är en grupp där skiljelinjen mellan professionellt betingad och privat läsning blir extra svår att upprätthålla på grund av den omfattande bokutgivningen i kombination med ett engagemang i arbetet som ofta sträcker sig långt utanför lönetimmarna (Lindberg 2019). I samma studie beskrivs läsning och kompetensutveckling av deltagarna ibland till och med som en "belöning" i sig, snarare än som en del i arbetsplatsens strategiska kompetensarbete.

Det kan kännas trist när ett stort personligt engagemang i arbetet delvis är kan övergå i ett problem, men när det ideella draget blir norm riskerar den professionella dimensionen att kollapsa. En av fokusgruppsdeltagarna associerar det läsfrämjande arbetet till ett "Florence Nightingale-ideal" där man upplever att det som omöjligt att tillfälligt bortse från omvärldens behov (Ö2). En annan deltagare uttrycker problemet i följande ordalag: "Så blir det att man kör det man kör och väljer det man väljer. Och orkar alldeles för mycket." (Ö1)

Läsning av skönlitteratur i ajourhållande syfte är alltså en aktivitet som helt spontant tar plats i fokusgruppernas samtal. Frågor som mer generellt rör fortbildning, ämnesfördjupning och liknande har också ställts i grupperna. Finns det intresse och utrymme för att ta del av forskningsrön och läsning av facklitteratur med relevans för det egna verksamhetsområdet? Svaren blir "ja" och "delvis". Läsningen sker i förekommande fall inom ämnen och frågor som innehållsligt ligger mycket nära yrkesutövningen, exempelvis barns språkutveckling, olika användargruppernas medievanor och så vidare. Nedanstående citat illustrerar olika förutsättningar och förhållningssätt i frågan. Enstaka deltagare menar att det över huvud taget

inte finns tid för att ta del av forskningsresultat, trots att man har intresse av det. Andra beskriver olika sätt att ändå hålla sig ajour, trots liten tidsbudget.

Eftersom jag vill jobba mot icke-användare så är det absolut en sådan fråga som jag försöker kolla forskning på, vad man har forskat på läsvanor eller vad det nu kan vara och vilka medier... det forskas ganska mycket på ljudböcker nu. Det är väl ett sånt exempel eller överhuvudtaget... jag gillar att läsa forskningsöversikter – en personlig preferens. (V4)

Biblioteksbladet tycker jag är rätt bra för där kommer det ganska mycket små notiser om forskning och de läser jag, och så brukar jag försöka att mina kollegor ska läsa också. Då har vi gjort det lilla i alla fall, men vi har det inte organiserat på något sätt, men den tycker jag är bra. (V6)

Citaten vittnar om olika sätt att effektivt kunna bevaka å ena sidan ett relativt väl avgränsat forskningsområde, och att å andra sidan hitta ett behändigt sätt att följa forskningsnyheterna i korthet via fackpress. Principen att tipsa och diskutera informellt med sina kollegor sätter också forskningsintresset i ett socialt och meningsfullt sammanhang. Oavsett hur stora de reella skillnaderna i tidstillgång är lokalt och individuellt, så menar vi att det ändå kan finnas goda skäl att se över och tydliggöra vilka förväntningar och förhoppningar som finns på ledningsnivå.

Chefers och arbetskamraters förväntningar och synsätt på hur forskningsimpulser kan komma arbetsplatsen till del, var för övrigt också en fråga som behandlades under kursens avslutande workshop. Här finns förstås ett ledningsansvar för att forma och uppmuntra en arbetsplatskultur som både välkomnar och förutsätter ajourhållning genom läsning – också på kollektiv nivå.

Folkbibliotekariers läsfrämjande arbete som hållbar professionsutveckling

Strävan efter att arbeta *professionellt* och *långsiktigt* med läsfrämjande har varit en grundbult i projektet, från idéstadiet och framåt. I kursens stoff har frågan om vadi just den professionella dimensionen består, utgjort en röd tråd. Ambitionen har därmed varit något "spetsigare" i jämförelse med tidigare satsningar och projekt på det läsfrämjande området. Där tidigare projekt fokuserat på ett brett anslag har det här projektet riktats till deltagare med särskilt intresse för utvecklingsarbete av läsfrämjande biblioteksverksamheter, både metodmässigt och strategiskt. I kursinformationen betonades även det forskningsbaserade arbetet som en markör för ett professionellt arbetssätt.

I fokusgrupperna framkommer, som vi har sett, att forskningsintresset ibland inte alltid kan odlas i vardagen i den mån deltagarna önskar. Många uttrycker dock att ambitionen finns där och ibland även förutsättningarna:

Jag ser det som en viktig del av mitt jobb och därför tar jag mig tid att göra det för jag ser inte att det går att komma undan det. Det blir ointressant då och platt och någonstans har jag också ett ansvar gentemot min arbetsplats och

låntagarna att hålla mig a jour med både forskning kanske och också annan typ av omvärldsbevakning. (V5)

Kopplingen mellan ett professionellt arbetssätt och en *hållbar utveckling* är inte särskilt långsökt. Utöver den centrala miljöaspekten, brukar begreppet hållbarhet användas på ett sätt som även innefattar ekonomiska och sociala aspekter. I en bibliotekskontext präglad av lånekultur och återanvändning av informationsresurser, och där tillgänglighetsfrågor och det demokratiska uppdraget numer står i fokus (Fichtelius et al. 2019) finns det förstås goda möjligheter att förena det professionella med det hållbara (jfr Nolin 2010).

Sedan kan det sammansatta begreppet *hållbar professionsutveckling* förstås fyllas med olika mening i skiftande sammanhang. Här bör betänkas att bibliotekaryrket kan karaktäriseras som en så kallad välfärdsprofession (jfr Brante 2009). Väldfärdsprofessionerna omfattar många av de kvinnointensiva yrken som expanderat sedan 1900-talets andra hälft. Enligt Thomas Brantes karaktärisering handlar det om yrkesgrupper med fokus på professionell samverkan, ofta med tvärvetenskapliga utbildningar, stor lyhördhet gentemot samhällets behov och en lägre grad av autonomi och social status än så kallade klassiska professioner som läkare och jurister (Ibid.).

Gemensamt för vissa välfärdsprofessioner, som bibliotekarier och sjuksköterskor, är deras historiska association till ett "kall", det vill säga en oegennyttig och mer eller mindre ideell inställning till yrkesgärningen. Fortfarande framskyntar ibland den traditionella kall-logiken, såväl internt inom bibliotekariekåren (inte minst på folkbiblioteken) som i omvärldens syn på de yrkesverksamma (jfr Lindberg 2019). I den studie som presenteras här blir det särskilt påtagligt i berättelserna om de ansträngningar som krävs för att upprätthålla skiljelinjen mellan avlönat och ideellt arbete. Där biblioteksanvändarnas behov tonas upp tycks det gärna bli så att de egna (personliga och professionella) behoven tonas ner.

Men hur kan då professionsutveckling bedrivas på ett hållbart sätt – vilka medel står till buds? I tidigare forskning har hållbar professionsutveckling i en folkbibliotekskontext beskrivits i termer av jämnare könsbalans i yrkeskåren, visionsstyrt och aktivt utforskande av den digitala teknikens möjligheter, en forskningsorienterad yrkespraktik samt god rörlighet mellan bibliotekssektorn och akademien för yrkesverksamma (Lindberg 2012). Med utgångspunkt i följeforskningen och våra iakttagelser under kursens gång har vi strävat efter att identifiera ett rimligt antal ledstjärnor för den fortsatta utvecklingen av läsfrämjande arbete i deltagarnas egna organisationer.

Den ursprungliga kursinformationens kretsade kring en uttalad ambitionen att arbeta strategiskt med utveckling av läsfrämjande biblioteksverksamhet. Efter de inledande kursträffarna och fokusgruppsamtalen stod det klart för oss i lärar-/forskarlaget att många kursdeltagares intressen i högre grad kretsade kring kollektivt metodutveckling, samverkan och erfarenhetsutbyte än kring att stärka sin roll som enskilda läsfrämjande-ambassadörer. Det påverkade i sin tur starkt utformningen av det sista kurstillfället där stor vikt lades vid nätverkande och sociala dimensioner av den professionella kompetensen.

Det rimliga antalet ledstjärnor kom i slutänden att presenteras som en "fyrrlöver" för hållbarhet i utvecklingsarbetet, delvis influerad av så kallad programteori i Markless och

Streatfields tappning (t.ex. Markless & Streatfield 2017; Streatfield & Markless 2012). De två forskarna är namnkunniga inom området ledarskap och biblioteksutveckling, med särskild betoning på utvärderingsfrågor. Den bärande idén inom programteori är att systematiskt undersöka hur en viss intervention (i form av exempelvis ett visst projekt, en policy eller en satsning av något slag) kan sägas bidra till specifika resultat och utfall, positiva såväl som negativa. Den föreslagna "Fyrklövern" betonar följande aspekter i det hållbara utvecklingsarbetet:

Tydliggör mål och syfte – för att kunna undersöka vad som formar en verksamhet på ett effektivt sätt behöver vi vara tydliga med vad vi strävar efter (*vad* vi vill åstadkomma och för *vems* skull) och hur vi tänker oss att nå dit (vilka arbetssätt och specifika insatser). Först då kan rätt underlag samlas in och användas så att det belyser utvecklingen mot de avsedda målen med en verksamhet. (Markless & Streatfield 2017, vår övers.)

Forskningsorienterade arbetssätt – kan ske på många olika nivåer såsom att bedriva omvärldsbevakning av biblioteksfältet inklusive den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen; att omsätta publicerade forskningsresultat i den egna verksamheten; att initiera forskningsprojekt; att med vetenskaplig metod genomföra egna studier i sin verksamhet; att kommunicera egna forskningsresultat på konferenser (t.ex. Mötesplats Profession – Forskning); att röra sig mellan biblioteksfältet och akademien i den egna karriären; att samarbeta och sampublicera över verksamhetsgränserna.

Hantera utvärderingens dilemman – genom strategiskt och långsiktig metodologi. Eftersträva en reflekterande yrkespraktik; släpp synen på användaren som utvärderingsobjekt och eftersträva inkludering och delaktighet (paneler och fokusgrupper) i utvärderingspraktiken; gör uppföljande intervjuer, longitudinella studier och analyser; arbeta metodiskt med "förändringsberättelser" om vilken förändring som faktiskt kan uppnås genom (i det här fallet) det läsfrämjande arbetet. (se Markless & Streatfield 2017)

Den kollektiva kompetensen – verksamhet baserad på enskilda personer och eldsjälur är sårbar – kompetens behöver distribueras i organisationen; arbetet behöver vara sanktionerat och förankrat inom organisationen; bidra till att skapa en infrastruktur för gemensamt lärande och reflektion på arbetsplatsen (t.ex. tidskriftsklubb).

Fyrklöver-modellen presenterades och diskuterades i korthet under sista kursträffen, som ett redskap för att tänka kring och strukturera utvecklingsarbetet kring läsfrämjande på ett hållbart sätt. Andra specifika kursinslag som också avsett att stödja det långsiktiga arbetet är till exempel den löpande introduktionen av och diskussionen om relevant forskning på områden som läsning och nya medieformat, litteratursociologi och så kallade användarstudier (t.ex. Case & Given 2016). Samma sak gäller för flertalet av de självständiga arbetsuppgifterna i kursen, såsom den forskningsförankrade målgruppsanalysen, den strategiska utvecklingsplanen och den muntligt presenterade visionen för framtidens läsfrämjande.

Konklusion och strategiska förslag

Det är dags att summera projektets utfall. Mot bakgrund följeforskningens resultat och våra iakttagelser från projektets utbildningsdel presenteras här ett antal utmaningar och förslag av strategisk karaktär. Vi som deltagit i projektet ser nog alla specifika utmaningar att hantera i våra olika roller som läsfrämjande och utvecklingsintresserade biblioteksmedarbetare och som undervisande och forskande universitetslärare. Vår förhoppning är förstås att ännu fler läsare kommer att finna uppslag för reflektion och handling i denna rapport, såsom företrädare för regional biblioteksverksamhet, kollegor och chefer på de lokala biblioteken, och kanske även blivande bibliotekarier med intresse för det läsfrämjande arbetets former och villkor.

*

Vilka aktiviteter ska biblioteken satsa på, för vem och varför? Det kan, som vi sett, finnas många motiv för att arbeta läsfrämjande, men studien visar att de faktiska målen för aktiviteterna ibland är oklara. Strategisk planering och uppföljning saknas och/eller är bristfälligt kommunicerad. I kursen har det funnits en ambition att ge det professionella läsfrämjande arbetet tydligare konturer i relation till andra delar av bibliotekens verksamheter, och på arbetsplatsnivå behövs då

- **strategisk förstärkning av det läsfrämjande arbetet med tydligare målformulering och prioritering gällande bibliotekens verksamhet**

Att både hinna och uppleva det som meningsfullt att genomföra utvärderingar av de läsfrämjande insatserna är inte självklart, även om så krävs. Studiens resultat visar att det ofta uppfattas som svårt att göra de läsfrämjande aktiviteterna rättvisa med ordinarie utvärderingsformer. Dels beskrivs ett problem med att få relevant respons i fall där det visat sig svårt att nå de avsedda målgrupperna. Ett större problem är dock att förekommande kvantitativt orienterade utvärderingar/redovisningar (fokus på besöksantal) sällan ger utrymme för de värden och kvaliteter som ur bibliotekens och medarbetarnas synpunkt är de centrala. Därför behövs

- **adekvata kvalitativa utvärderingsformer**

Studien visar att utgångspunkten för det läsfrämjande arbetet fortfarande i hög grad är den tryckta skönlitterära boken, samtidigt som flera deltagare upplever en viss press ifråga om att hänga med i den tekniska utvecklingen. Inte sällan används digitala metoder och medier som en sorts komplement till traditionella läsfrämjande aktiviteter, för ökad teknisk tillgänglighet. Studiens resultat indikerar att den traditionella mediehierarki som placerar den tryckta boken främst kan behöva problematiseras och balanseras. En mer medvetet differentierad användning av olika medieformat kan potentiellt vidga användarnas upplevelse av litteratur och läsning. Därför föreslås

- **aktiva insatser för en breddning av arbetet med digitala metoder**

Problemet med att ensam återvända till arbetsplatsens ordning efter en konferens eller annan kompetensutvecklande aktivitet är välkänt. I kursens slutfas framkom också att förväntningarna från ledning och arbetskamrater i de egna verksamheterna i flera fall uppfattas som oklara eller delvis kritiska. På egen hand kan det också vara svårt att omsätta de nya kunskaperna och idéerna i verksamheten. De intressebaserade kontakter som knutits inom deltagargruppen framstår därför som särskilt angelägna att ta tillvara. Gruppen hade vid kursens slut för avsikt att upprätthålla kontakten och erfarenhetsutbytet, men för en mer långsiktig lösning krävs även

- **fortsatt regionalt och lokalt stöd till deltagargruppen för att tillvarata den kollektiva och individuella kompetens som utvecklats inom projektet**

Av analysen har framgått att deltagarna i flera fall haft likartade erfarenheter, men även att påfallande stora skillnader gör sig gällande i det läsfrämjande arbetets lokala förutsättningar. Tradition och lokal organisationskultur skapar lätt oskrivna regler som bidrar till att forma verksamheten, exempelvis ifråga om synsätt på och former för kompetensutveckling. Läsning som kompetensutvecklande metod förekommer främst i relation till skönlitteratur, och mer sällan i syfte att på kollektiv nivå forskningsförankra det läsfrämjande arbetet (exempelvis i s.k. tidskriftsklubbar). En besvärande dimension av dessa variationer och det förekommande godtycket kring kompetensutvecklingsfrågor kopplas i analysen till bibliotekarieyrkets historiska konnotation som ett "kall". Därmed framträder även följande behov:

- **infrastrukturen för forskningsorienterat arbete (inklusive egen läsning) behöver stärkas och bli mer likvärdig mellan kommuner och arbetsplatser**

Till sist finns det anledning att fråga sig huruvida studiens resultat gett upphov till nya, eller kanske fortsatta, forskningsbehov. Dels kan vi konstatera att vart och ett av de teman som framträtt i den analysen med fördel både skulle kunna fördjupas och breddas i mer omfattande studier. Därtill uppfattar vi det som intressant att på ett mer långsiktigt sätt följa deltagarnas fortsatta arbete på det läsfrämjande området. Vi hoppas och tror att den intressedrivna grupp som formats genom deltagande i den här kursen kommer att bestå i någon form. Får ambitionen till hållbar professionsutveckling några konkreta konsekvenser i den praktiken? Att följa dem över tid skulle kunna ge en god bild av hur insatser av det slag som de regionala biblioteksverksamheterna här initierat faller ut mer långsiktigt. Alltså föreslås:

- **långsiktigt utvärderande följeforskning till stöd för den professionella bibliotekspraktiken**

Slutord

Det här projektet utvecklades under året till en lärarik resa – inte minst för oss lärare och forskare från högskolan. Vår förhoppning är förstås att projektet uppfattats som produktivt även för våra uppdragsgivare – tack till er för förtroendet!

De sista raderna riktar vi till er nitton engagerade läsfrämjare som deltog i kursen och fokusgruppsamtalen. Era erfarenheter, lärdomar, synpunkter och kloka resonemang har varit tankeväckande, inspirerande och just utmanande. Ett riktigt varmt tack till er!

Jenny Lindberg, Julia Pennlert & Maria Ringbo

Referensförteckning

- Brante, T. (2009). Vetenskap för profession. I: M. Lindh (Red.) *Vad är en profession? – Teoretiska ansatser och definitioner*. Borås: Högskolan i Borås, s. 15-34.
- Brisander, C. (2017). *Bibliotek i samspel med lokalsamhället*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Case, D.O. & Given, L.M. (2016). *Looking for information: a survey of research on information seeking, needs, and behavior*. (4. uppl.) Bingley: Emerald.
- Ellström, P. (1992). *Kompetens, utbildning och lärande i arbetslivet: problem, begrepp och teoretiska perspektiv*. Stockholm: Publica.
- Fast, C. (2008). *Literacy: i familj, förskola och skola*. Lund: Studentlitteratur.
- Fichtelius, E., Persson, C. & Enarson, E. (2019). *Demokratins skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Hansson, J., Hedemark, Å., Kjellman, U., Lindberg, J., Nolin, J., Sundin, O. & Wisselgren, P. (2018). *Profession, utbildning, forskning: biblioteks- och informationsvetenskap för en stärkt bibliotekarieprofession*. Stockholm: Kungliga Biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.
- Hedemark, Å. (2018). *Unga berättar: En studie av ungas syn på läsning och bibliotek*. Svensk Biblioteksförning.
- Hedemark, Å. & Lindberg, J. (2018). Babies, bodies, and books: Librarians' Work for early literacy. *Library Trends*, 66(4), 422-441.
- Holmstedt, L. (2019). *Robotar och ritblock: Digital biblioteksverksamhet för barn och unga på biblioteken i Stockholms län*. Stockholm: Kulturförvaltningen Region Stockholm.
- Information Research*. Open access-tidskrift, tillgänglig via <http://www.informationr.net/ir/>
- Johansson, B. & Hultgren, F. (2018). *Att utforma ett barnbibliotek tillsammans med barn: delaktighetsprocesser på Malmö stadsbibliotek*. Borås: Högskolan i Borås.
- Kulturrådet (2019). *Främja läsning*. Statens Kulturråd, Stockholm.
- Limberg, L., & Folkesson, L. (2006). *Undervisning i informationssökning: Slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*. Skrifter från Valfrid, 31. Borås: Valfrid.
- Lindberg, J. & Hedemark, Å. (2019). Meaningful reading experiences among elderly: Some insights from a small-scale study of Swedish library outreach services. *Information Research*, 24(1), tillgänglig via <http://informationr.net/ir/24-1/isic2018/isic1836.html>
- Lindberg, J. & Nolin, J. (2018). Utbildningens roll i forandet av bibliotekariers yrkesspråk. I: J. Hansson & P. Wisselgren (red.). *Bibliotekarier i teori och praktik: utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ förlag, s. 81-99.

- Lindberg, J., Ångman, L. & Danielsson, U. (2017). *Dela läslust: Hur går vi vidare?* Uppsala: Länsbibliotek Uppsala.
- Lindberg, J. (2012). Professionen tar form – teknik och genus i fokus. I: J. Lindberg & A. Frenander (red.). *Styra eller stödja? Hundra år av svensk folkbibliotekspolitik*. Högskolan i Borås, s. 217-270.
- Lindberg, J. (2019). *Barnbibliotekariers kompetens: En fokusgruppsstudie i Stockholms län*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- McKechnie, L., Skjerdingsstad, K.I., Rothbauer, P.M., Oterholm, K. & Persson, M. (2016) (red.). *Plotting the reading experience: Theory, practice, politics*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
- Markless, S. & Streatfield, D. (2017). How can you tell if it's working? Recent developments in impact evaluation and their implications for information literacy practice. *Journal of Information Literacy*. 11 (1), 106–119.
- Nolin, J. (2008). *In search of a new theory of professions*. Borås: Högskolan i Borås.
- Nolin, J. (2010). Sustainable information and information science. *Information Research*, 15(2), tillgänglig via <http://informationr.net/ir/15-2/paper431.html>
- Persson, M. (2012). Myten om den goda litteraturen. I: *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur, s. 15-49.
- Pilerot, O. (2007). Från forskning till praktik – om att använda resultat från forskning om informationsökning i undervisning i informationsökning. Paper presenterat vid konferensen *Mötesplats inför framtiden*. Borås, 10-11 oktober 2007, tillgänglig via <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:886365/FULLTEXT01.pdf>
- Ross, C.S., McKechnie, L. & Rothbauer, P.M. (2006). *Reading matters: what the research reveals about reading, libraries, and community*. Westport, CT: Libraries Unlimited.
- Schmidt, C. (2016). *Fakirerna och vi: en studie om bokprat som läsfrämjande insats*. Malmö: Kultur Skåne.
- SFS (2013:801). *Bibliotekslag*.
- Skolverket (2017). *PIRLS 2016: läsförmågan hos svenska elever i årskurs 4 i ett internationellt perspektiv*. [Stockholm]: Skolverket.
- SOU (1974:5). *Boken: Litteraturutredningens slutbetänkande*.
- SOU (1984:30). *Läs Mera!: Slutbetänkande av 1982års bokutredning*.
- SOU (2012). *Läsarnas Marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi/ Litteraturutredningen i samarbete med Nordicom*, Stockholm: Offentliga förlaget, Publit.
- SOU (2012:65). *Läsandets kultur: Slutbetänkande av Litteraturutredningen*, Stockholm: Fritze.

Statens Medieråd (2019). *Ungar och medier*, Stockholm: Statens Medieråd.

Streatfield, D. & Markless, S. (2012). *Evaluating the Impact of Your Library*. London: Facet Publishing.

Sundin, O. (2008). Negotiations on information-seeking expertise. *Journal of Documentation*, 64(1), 24-44.

Svensk Biblioteks förening (2013). *Yttrande över Läsandets kultur – slutbetänkande av Litteraturutredningen (SoU 2012:65)*. Stockholm.

Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Obligatorisk läsning i kursen

Andersson, J. (2015). *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Stockholm: Statens kulturråd.

Hedemark, Å. & Lindberg, J. (2017). Stories of storytime: the discursive shaping of professional identity among Swedish children's librarians. *Information Research*, 22(1), tillgänglig via <http://informationr.net/ir/22-1/colis/colis1612.html>

Lindberg, J., Ångman, L. & Danielsson, U. (2017). *Dela läslust: hur går vi vidare?* Uppsala: Länsbibliotek Uppsala.

Markless, S. & Streatfield, D. (2017). How can you tell if it's working? Recent developments in impact evaluation and their implications for information literacy practice. *Journal of Information Literacy*, 1(1), 106–119.

Persson, M. (2012). Myten om den goda litteraturen. I: *Den goda boken: samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur, s. 15-49.

Francke, H., Söderlind, Å., Pilerot, O., Elf, G. & Limberg, L. (2016). Folkbiblioteken i medielandskapet. I: *Människorna, Medierna & Marknaden: Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring : forskningsantologi*. Stockholm: Wolters Kluwer, s. 515-537.

Pilerot, O. (2018). Folkbibliotek i en tid av uppbrott och flykt: Om forskningsanvändning i biblioteksarbete för nyanlända. I: J. Hansson & P. Wisselgren (Red.). *Bibliotekarier i teori och praktik: Utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ Förlag, s. 233-252.

Ögland, M. (2014). *Från Kalix till Ystad: observationer på folkbibliotek*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Källor – empiriskt material

Transkription från fokusgruppssamtal 2019-02-05, Örebro, Grupp 1. Jenny moderator.
(70 min / 38 sid)

Transkription från fokusgruppssamtal 2019-02-05, Örebro, Grupp 2. Julia moderator.
(65 min / 35 sid)

Transkription från fokusgruppssamtal 2019-02-05, Örebro, Grupp 3. Maria moderator.
(70 min / 41 sid)

Transkription från fokusgruppssamtal 2019-02-05, Västerås, Grupp 4. Jenny moderator.
(81 min / 41 sid)

Transkription från fokusgruppssamtal 2019-02-05, Västerås, Grupp 5. Julia moderator.
(74 min / 42 sid)

Transkription från fokusgruppssamtal 2019-02-05, Västerås, Grupp 6. Maria moderator.
(69 min / 40 sid)

Bilagor

Bilaga 1 - Intervjuguide fokusgrupper 1-3

Örebro 5 feb 2019

En inledande kort runda:

– Var arbetar du och vilken typ av tjänst har du? (namn behöver inte uppges)

1. Skulle ni vilja beskriva, i stora drag, hur ni arbetar med läsfrämjande på era arbetsplatser?

2. Försök att i en mening beskriva målet med det läsfrämjande arbetet (på arbetsplatsen)?

- Enligt Kulturrådet är ett av målen för läsfrämjande arbete bl.a. "att göra läsare av läskunniga". Hur ser ni på skillnaden mellan att vara läskunnig och att vara en läsare?

3. Hur bestäms det på ditt bibliotek hur det läsfrämjande arbetet ska gå till?

4. Vilken är din främsta tillgång i det läsfrämjande arbetet?

5. Hur har lärt dig det du behöver kunna det som behövs för att arbeta professionellt med läsfrämjande?

- Finns det något du och/eller dina medarbetare skulle behöva veta mer om för att lyckas i det läsfrämjande arbetet? Exemplifiera gärna.

- Var finner du idéer och inspiration?

6. Hur märker du när det läsfrämjande arbetet fungerar bra? Hur märker du, å andra sidan, om det inte fungerar?

7. Finns det, i dina ögon, någon del av verksamhet du arbetar i, som inte är läsfrämjande?

I så fall – exemplifiera gärna.

Bilaga 2 - Intervjuguide fokusgrupper 4-6

Västerås 6 maj 2019

En inledande kort runda:

– Var arbetar du och vilken typ av tjänst har du? (namn behöver inte uppges).

1. Under den här träffen uppehåller vi oss en del kring ”läsfrämjande utanför bokens pärmar” – nya medier och nya läsarter har kommit in i bilden med samhällets och bibliotekens digitalisering. Några gånger kom vi, under samtalen i Örebro, in på att digitaliseringssatsningar (som t.ex. Digitalt först) kan uppfattas som ett område som ligger utanför traditionellt läsfrämjande arbete.

- Jag skulle gärna vilja veta mer om hur ni ser på möjligheterna till ”digitalt läsfrämjande”?

2. Senast pratade vi också om vad vi ser som våra främsta tillgångar/redskap i det läsfrämjande arbetet. Det som diskuterades då rimmar ganska väl med de kompetenser som ringades in under projektet Dela läslust: Litteraturkännedom, Målgruppskännedom, Förmedlingskompetens som förenklat uttryckt handlar om att kunna använda litteratur- och målgruppskunskaperna på ett ändamålsenligt sätt. Litteratur och läsning har vi redan ägnat oss åt en del inom den här kursens ramar, men för att förmedlingsarbetet ska bära frukt behöver vi ju veta vem vi vänder oss till.

- Vilka användargrupper möter ni främst i de delar av arbetet som ni tänker på som läsfrämjande.

3. Enligt bibliotekslagen ska ”biblioteksverksamhet finnas tillgänglig för alla” (samtidigt som vissa grupper ska prioriteras: personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska samt barn och unga).

- Hur skapar du (och dina kollegor) dig en uppfattning om vad besökarna på ditt bibliotek är intresserade av att läsa?

- Hur vet du vad besökarna har för behov i relation till läsning?

- Har en bibliotekarie metoder för att fastställa behov, på ett annat sätt än en lekman? Ge gärna exempel!

4. Om vi nu tänker specifikt på icke-användarnas (eller de potentiella användarnas) intressen och behov. Hur kan man ta reda på dem? Exemplifiera gärna.

5. Hur tänker ni kring balanseringen av olika gruppers intressen i era verksamheter – etablerade & aktiva respektive mer ovana – kanske till och med motvilliga – läsare? Ge gärna konkreta exempel.

6. I både tidigare studier och i våra samtal senast betonades att ett eget läsintresse är värdefullt för att göra en engagerad insats i det läsfrämjande arbetet (ni skapade också en rik provkarta över ert eget litteraturlandskap).

- Hur ser ni på relationen mellan det privata läsintresset och att arbeta professionellt med läsfrämjande?

- Finns det något särskilt utmärkande för just den professionella hållningen i arbetet?

7. Rapporten från Dela läslust berör även vissa "metakompetenser" som uppfattas som viktiga om man ska arbeta strategiskt med läsfrämjande, dvs inte enbart i det operativa arbetet utan med att utveckla verksamheten. Bland exemplen på strategiska kompetenser nämns bevakning av omvärlden och av relevant forskning.

- På vilka sätt tänker ni att nya forskningsrön kan hitta in i det läsfrämjande arbetet? Egen erfarenhet?

- Några särskilda frågor eller situationer som kräver att man vänder sig till vetenskapliga källor? Om inte – har ni tankar om vad som skulle kunna göra forskningen mer relevant?